

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MULOQOT MADANIYATIGA O'RGATISH ORQALI IJTIMOY-HISSIY VA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK YO'LLARI

Maqsuda Norbosheva

Termiz davlat universiteti

Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası

katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6417553>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 15-mart 2022

Ma'qullandi: 20-mart 2022

Chop etildi: 25-mart 2022

KALIT SO'ZLAR

*maktabgacha yosh, bola,
muloqot, madaniyat,
o'rgatish, ijtimoiy-hissiy,
kommunikativ,
kompetensiya,
rivojlantirish, psixologik-
pedagogik yo'llar.*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni muloqot madaniyatiga o'rgatish orqali ijtimoiy-hissiy va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishning psixologik-pedagogik yo'llari yoritilgan.

Zamonaviy jamiyat izchil rivojlanishining asosini inson, uning ma'naviyati va madaniyati, ta'lim hamda tarbiyasi tashkil etadi. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablarida milliy, umuminsoniy va ma'naviy qadriyatlar asosida bolalarga ta'lim-tarbiya berish, rivojlantirishning samarali shakllari va usullarini joriy etish, shuningdek, bolaning noyobligini, «Men» konsepsiyasi va shaxsiy ta'limini yaratishda bolaning faol rolini, bolaning huquqlarini himoya qilish va ta'minlashning muhimligini, bola ta'limi va rivojlanishida kattalarning asosiy roli belgilab berilgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotida Davlat talablariga muvofiq bolaning quyidagi rivojlanish sohalari:

- jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzining shakllanishi;
- ijtimoiy-hissiy rivojlanish;
- nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari;
- bilish jarayonini rivojlanishi;
- ijodiy rivojlanish sohasini integrativ yondashuv asosida rivojlantirib borishni ko'zda tutadi.

Biz mazkur Davlat talablarini amalda ijrosini ta'minlash va tadqiqot ishimizning maqsadidan kelib chiqqani holda maktabgacha yoshdagi bolaning muloqot subyekti sifatida ijtimoiy-psixologik rivojlanishining o'ziga xos jihatlarini o'rgandik. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda kompetensiyaviy yondashuv o'sib borayotgan bola shaxsini hayotga tayyorlash, unda hayotiy muhim masalalarni hal qilish uchun zarur bo'lgan,

axloqiy me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish, «Men» obrazini qurish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat usullarini shakllantirishga tayyorgarlikni ko'zda tutadi.

Boshlang'ich muhim kompetensiyalar bolaning faoliyat va axloq subyekti sifatidagi yaxlit rivojlanishini talab etadi. Kompetensiya bolaning bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlari majmuidir. Boshlang'ich kompetensiyalar, rivojlanish sohasidan qat'i nazar, bola shaxsi shakllanishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida «Ijtimoiy-hissiy rivojlanish» sohasidagi o'quv-tarbiyaviy faoliyat yakuniga yetganidan so'ng 6-7 yoshli bola: -o'z «Men»i va boshqa insonlarning hayotiy faoliyat muhitidagi roli to'g'risida tasavvurga ega bo'ladi; - o'z hissiyotlarini boshqaradi va ularni vaziyatga mos ravishda ifodalaydi; - o'zgalarning hissiyotlarini farqlaydi va ularga mos ravishda javob beradi; -kattalar va tengdoshlar bilan vaziyatga mos ravishda muloqot qiladi; -murakkab vaziyatlardan konstruktiv chiqish yo'llarini topadi. Ushbu natijalarga erishishda esa, tarbiyachi-pedagoglar bola bilan amalga oshiradigan faoliyat sohalarida, avvalombor ijobiy va samarali muloqotga e'tibor qaratmoqlari lozim. Hayotning birinchi kunlaridan boshlab bola atrofdagi dunyo va odamlar bilan doimiy aloqada bo'ladi. Agar shu aloqa bo'lmasa, inson uyg'un rivojlana olmaydi. Muloqot qilish qobiliyati, boshqalar bilan umumiy tilni osongina topish, boshqa odamlarni tushunish insonning muloqot madaniyatining asosidir.

Muloqot orqali bola madaniyat va ijtimoiylashuvni boshdan kechiradi, o'z xalqi va madaniyati vakiliga aylanadi, shuningdek, o'z xatti-harakatlarini boshqa odamlar harakatlari bilan bog'lashni o'rganadi, ular bilan birgalikda yagona ijtimoiy organizm-jamiyatni shakllantiradi. Ijtimoiy-madaniy o'zaro munosabatlar jarayonida ma'lum bir madaniyat normalari, qadriyatlari va institutlari o'zlarining barqaror shakllarini egallaydilar.

Shuningdek, maktab ta'limiga tayyorgarlik maktabgacha ta'lim muassasalari va oilada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolaga berilgan ta'lim va tarbiyaning muhim yakunidir. Bolaning maktab ta'limiga tayyorgarlik darajasi maktab bolaga qo'yadigan talablar majmui orqali aniqlanadi. Bu talablarning o'ziga xos tomoni o'quvchining yangi sosialpsixologik o'rni, u bajarishga tayyorlangan bo'lishi lozim bo'lgan yangi vazifa va burchlardan kelib chiqadi [4].

Muloqot ko'nikmalarini to'g'ri shakllantirish uchun bola tengdoshlari bilan ham, kattalar bilan ham muloqotga muhtoj va muloqot o'z vaqtida uyg'un, to'liq va yetarli bo'lishi kerak. Muloqot madaniyati - bu shaxslararo muloqot qonuniyatlarini, muomala shakllarini bilish, uning vositalaridan turli xil hayot va faoliyat jarayonlarida samarali foydalana olish qobiliyati, malaka va ko'nikmalari hamda shaxsning pozitiv sifatlarini aks ettiruvchi muloqot fazilatlarini va odamlarning bir-birlari bilan do'stona munosabatlarini, barcha turdagi aloqa muammolarini samarali yechimini ta'minlaydigan ko'nikma va malakalar to'plamidir.

Psixologlar muloqot madaniyatini uning muloqot samaradorligini va boshqa

odamlar bilan muvofiqligini ta'minlaydigan shaxsning individual psixologik xususiyatlari deb ta'riflaydilar:

- 1) boshqalar bilan aloqa o'rnatish istagi ("Men xohlayman!");
- 2) muloqotni tashkil qilish qobiliyati ("men qila olaman"), shu jumladan suhbatdoshni tinglash qobiliyati, hissiyotlarga hamdardlik qobiliyati, ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati;
- 3) boshqalar bilan muloqot qilishda rioya qilinishi kerak bo'lgan me'yori va qoidalarini bilish.

Olimlarning fikriga ko'ra, muloqot madaniyatining asosi har bir insonning o'ziga xosligini, qadr-qimmatini tan olish bilan uzviy bog'liq bo'lgan muloqot uchun umumiy qabul qilingan axloqiy talablardir:

Odoblilik - bu boshqa odamlarga hurmatning ifodasidir. To'g'ri - har qanday vaziyatda, avvalambor ziddiyatli vaziyatlarda o'zini odob-axloq chegaralarida tuta olish qobiliyati.

Xushmuomalalik, avvalambor, mutanosiblik hissi, muloqotda chegara hissi. *Muloqotdagi kamtarlik* baholarni cheklash, boshqa odamlarning didiga, iltifotiga hurmatni anglatadi.

Ehtiyotkorlik-bu boshqa odamni noqulaylik va muammolardan xalos qilish uchun xushmuomalalikni birinchi bo'lib namoyon etish istagi.

G.M. Andreyeva, A.A. Bodalev va boshqa olimlarning so'zlariga ko'ra, yuqori darajadagi muloqot madaniyatga ega bo'lgan odamlar: *-hamdardlik* - dunyoni boshqalarning ko'zi bilan ko'rish qobiliyati, uni ular singari anglash qobiliyati; *-xayrixohlik*-hurmat, hamdardlik, odamlarni

tushunish qobiliyati, ularning harakatlarini ma'qullamaslik, boshqalarni qo'llab-quvvatlashga tayyorligi; *-samimiylik* - boshqa odamlar bilan aloqada o'zi bo'lish qobiliyati; *-aniqlik* - o'zlarining o'ziga xos tajribalari, fikrlari, harakatlari haqida gapirish qobiliyati, aniq savollarga javob berishga tayyorligi; *-tashabbus*-"oldinga siljish" qobiliyati, aloqalarni o'rnatish, faol aralashuvni talab qiladigan vaziyatda biron bir ishni olib borishga tayyorlik, boshqalarning nimadir qilishni boshlashini kutish emas; *-spontanlik* - to'g'ridan-to'g'ri gapirish va harakat qilish qobiliyati; *-ochiqlik* - atrofdagilarga o'z ichki dunyosini ochishga tayyorlik va bu boshqalar bilan sog'lom va mustahkam munosabatlarni o'rnatishga hissa qo'shishga qat'iy ishonch, samimiylik; *-qabul qilish qobiliyati* - his-tuyg'ularini ifoda etish qobiliyati va boshqalarning hissiy ifodasini qabul qilishga tayyorligi; *-qiziqish* - o'z hayoti va xulq-atvoriga izlanuvchan munosabat, odamlardan ular sizni qanday qabul qilishi haqida har qanday ma'lumotni qabul qilishga tayyorligi, shu bilan birga o'z qadr-qimmatining muallifi bo'lishi.

Muloqot madaniyatini shakllantirish bolaning normal psixologik rivojlanishining muhim sharti hamda uni keyingi hayotga tayyorlashning asosiy vazifalaridan biridir. Maktabgacha yoshdagi bolalar nima deyishlarini va o'z fikrlarini qanday shaklda bayon qilishlarini tushunishlari, boshqalar aytilganlarni qanday qabul qilishlari, suhbatdoshni tinglash va eshitish qobiliyatidan xabardor bo'lishlari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, (www.lex.uz))
2. "Ilk qadam" Maktabgacha ta'lim muassasasining Davlat o'quv dasturi. -T.: 2018. -7-B
3. Bodalev A.A. Общение и формирование личности. // Социальная психология. -M.: MGU, 1978. S. -25-34.
4. Bobokeldiyeva A.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga aqliy tayyorgarligini aniqlash// pedagogika va psixologiyada innovatsiyalar-2020. - T. 2-№ S.773-775.
5. Kosheleva A.D. Эмоциональное развитие дошкольников: учебное пособие: для студентов фак. дошкольного образования высш. пед. учеб. заведения. Москва: Академия, 2003.- 246 с.
6. Shamsiyev O'. Bolaning o'zini-o'zi anglash muammosi. Uslubiy qo'llanma. -T.: «Tafakkur» - 2012.-46 b
7. Norbosheva M. Maktabgacha yoshdagi bolaning muloqot subyekti sifatida ijtimoiy-psixologik rivojlanish xususiyatlari. // Pedagogika. 2020. -№6.-B. 33-36
8. Norbosheva M. Uzluksiz ta'lim tizimida maktabgacha yoshdagi bola shaxsining rivojlanishida muloqotning o'rni. // Uzluksiz ta'lim. -2020/ -№6. -B. 22-26